

НАТАЛІЯ САВЧУК

**МОТИВАЦІЙНО ЗВ'ЯЗАНІ СЛОВА В УКРАЇНСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.
У ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

НАТАЛІЯ САВЧУК

**МОТИВАЦІЙНО ЗВ'ЯЗАНІ СЛОВА В УКРАЇНСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.
У ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ ВИМІРІ**

Монографія

Умань 2018

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від «27» листопада 2018р.)

Науковий редактор: Н. А. Цимбал – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Рецензенти: М. М. Торчинський – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету;

С. А. Шуляк – доктор філологічних наук, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Ю. І. Фернос – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Уманського національного університету садівництва.

Савчук Н. М.

С 13 Мотиваційно зв'язані слова в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. у лінгвостилістичному вимірі : моногр. / Н. М. Савчук; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2018. – 202 с.

Монографічне дослідження присвячене вивченню функцій мотиваційно зв'язаних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. Представлено науковий зміст поняття “мотиваційно зв'язані слова” як об'єкта лінгвістичного дослідження, обґрунтовано доцільність вивчення функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті (інформативно-текстотвірних та експресивних). У роботі конкретизовано значення та функціонування окремих лінгвістичних мотивологічних термінів; описано типи актуалізації відношень лексичної та структурної мотивації в текстах сучасної української художньої літератури; виділено, скласифіковано та проаналізовано функціональні типи мотиваційно зв'язаних слів (інформативно-текстотвірні та експресивні); досліджено специфіку функціонування узуальних та okazіональних лексем – складників мотиваційних зчеплень.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті.....	
1.1. Методологічні засади дослідження функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті.....	
1.2. Аспекти вивчення мотиваційних відношень у лінгвістиці.....	
1.3. Типи актуалізації мотиваційних відношень у художньому тексті.....	
Висновки до I розділу.....	
РОЗДІЛ II. Інформативно-текстотвірні функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті.....	
2.1. Функції мотиваційно зв'язаних слів – лексичних мотиватів	
2.1.1. Нейтральна лексика.....	
2.1.2. Книжна лексика.....	
2.1.3. Розмовна лексика.....	
2.2. Функції мотиваційно зв'язаних слів – структурних мотиватів	
2.2.1. Суфіксальні деривати.....	
2.2.2. Префіксальні деривати.....	
Висновки до II розділу.....	
РОЗДІЛ III. Експресивні функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті.....	
3.1. Мотиваційно зв'язані узуальні слова і засоби мовної експресії.....	
3.2. Специфіка експресивного використання okazіonalіzmів – складників мотиваційних зчеплень у текстах української художньої літератури кінця XX – початку XXI ст.....	

Висновки до III розділу.....	
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	

ВСТУП

Останніми роками у мовознавстві посилюється увага до вивчення мотиваційних процесів у лексиці. Можна говорити про виокремлення лінгвістичної галузі – мотивології, яка досліджує лексико-семантичне явище мотивації слів, сутність якого складають мотиваційні відношення лексичних одиниць, що охоплюють мотивовані (похідні) і немотивовані (непохідні) слова мови.

Мотивована (похідна) лексика незмінно перебуває під пильною увагою мовознавців, адже саме мотивовані слова, або слова з подвійною референцією становлять найпотужніший динамічний шар в лексиконі будь-якої мови [104, 35]. У так званій “типології типологій” номінації (В.Г. Гак), (ієрархія номінації, функція номінації, об’єкт номінації (номінат), структура (зовнішня форма) номінації, спосіб найменування, суб’єкт номінації (в тому числі соціальний аспект, інформативний аспект та суб’єктивне відношення суб’єкта та об’єкта) *спосіб найменування (внутрішня форма, мотивація)* займають особливо вагому та складну для дослідження позицію [48, 321].

Вивченню мотиваційних процесів присвячено праці А.Д.Аділової [1], О.І.Блінової [22-25], Т.І.Вєндіної [40], М.М.Гінатуліна [52-53], М.Д.Голева [54-56], М.І.Голянич [59], П.Ю.Гриценка [68-69], Т.Л.Канделаки [93], П.А.Катишева [98-99], Т.Р.Кияка [101], В.К.Павела [165], О.О.Селіванової [189-192], О.В.Тищенко [213], С.М.Толстой [214-215], І.С. Улуханова [220-222] та ін. Основними проблемами досліджень науковців є типологія і функціонування мотиваційних ознак, детермінованість вибору мотиваційної ознаки, типологія мотиваційних відношень, зв’язок мотивації з категоріями словотвору, взаємозв’язок внутрішньої форми і мотивованості, виявлення мотиваційних зв’язків

лексики різних тематичних груп та функціональних сфер, мотивованість як показник системності лексики (термінолексики) та ін.

Важливим аспектом опису мотиваційних відношень у лексиці є функціональний, тобто виявлення мотиваційних зв'язків лексики у різних функціональних сферах, зокрема у художніх текстах, що передбачає лінгвістичний аналіз випадків актуалізації мотиваційно зв'язаних слів у тексті. Мотиваційно зв'язаними словами (далі – МЗС) називаємо слова, які перебувають у відношеннях лексичної чи структурної мотивації і функціонують у межах речення (суміжних речень).

Художній текст – специфічне системно-структурне утворення. Неповторність художнього твору, унікальність образів, що створюються в ньому і є носіями його матеріальної форми, проектується на структуру категорій тексту [218, 112]. Функціональне навантаження компонентів тексту, ступінь їх інтеграції текстом, концентрація в них найспецифічніших ознак – це критерії, які визначають ієрархію засобів організації художнього тексту, на відміну від текстів інших функціональних стилів [Там само, 112]. У формуванні когерентності художнього тексту, специфічних комунікативних смислів естетичного характеру, поряд з іншими категоріями, параметрами і одиницями, важливу роль відіграють мотиваційно зв'язані слова.

У художньому тексті мотиваційно зв'язані слова виконують інформативно-текстотвірні (апелятивну, заголовкову, інтенсифікаційну, класифікаційну, системотвірну, метамовну та ін.) та експресивні (акромонаграма, алітерація, анафора, антитеза, дисонанс, каламбур та ін) функції. Емоційно-оцінний компонент може бути присутній при виконанні обох типів функцій.

Морфемний та лексичний повтор, який досягається використанням мотиваційно зв'язаних слів, не тільки сприяє адекватній передачі власної позиції чи власного сприйняття, але й допомагає втримати читача в межах

авторської мовленнєвої стратегії, здійснюючи своєрідний контроль над динамічним розгортанням інформації в процесі її відтворення і сприйняття. Складники мотиваційних блоків самі по собі стають маркерами інформації, яку необхідно взяти до уваги. У цьому полягає переконувальний ефект будь-якого повтору, адже навіть у разі несприйняття, неусвідомлення інформації, повтори певною мірою блокують інші інформаційні сигнали, змушуючи сенсорні системи опрацьовувати репродуковану інформацію [228, 103]. Використання письменником вищеназваного ментально-дериваційного механізму впливає на регуляцію ментальних, аксіологічних та функціональних стереотипів читача. Крім того, виражений експліцитно за допомогою словотвірних засобів взаємозв'язок значень мотиватора і мотивата, розкриваючи причиново-наслідкові зв'язки між відображуваними поняттями, дає можливість глибшого проникнення в зміст висловлювання і сприяє ефективнішому його використанню [10, 40].

Мотиваційно зв'язані слова досліджують у різних функціональних сферах (розмовне діалектне мовлення, публіцистика, художній стиль). Цій проблемі приділено увагу у працях О.Й. Блінової [22-25], М.Д.Голева [54-56], Л.В.Дубіної [76], О.В.Найден [155], М.Н.Янценецької [247] та ін. Стилiстичні функції мотивованості розглядає Д.У. Ашурова (на матеріалі англійської мови) [10]. В українському мовознавстві мотиваційно зв'язані слова розглядаються під іншим кутом зору: М.І.Голянич (внутрішня форма слова і художній текст) [59], О.О.Селіванова (ономасіологічна зв'язність) [189], А.К. Мойсієнко (повторюване слово в аперцепційній системі художнього тексту) [152] та ін.

Стилiстична значущість функціонування дериваційно зв'язаних слів та слів, утворених за однією словотвірною моделлю відзначалася ще Р.Й.Якобсоном, який досліджував слов'янську поезію [245]. Розвиток функціонального словотвору актуалізував питання про стилістичні функції

спільнокореневих та одноструктурних слів (В.М.Виноградова) [42], про роль словотвірних засобів у структурно-семантичній організації тексту О.А.Земська [85]. Словотвірні засоби розглядаються як художньо значущі і в сучасних лінгвостилістичних дослідженнях (А.К.Мойсієнко) [152].

Важливу роль в аспекті аналізу функцій мотивації в художньому тексті зіграли дисертаційні роботи С.Б.Велединської (проблема інтерпретації МЗС в художній прозі) [39], Л.В.Дубіної (функції МЗС в поетичному тексті) [76], О.Ю.Погудіної (МЗС в прозі та поезії М.Цветаєвої) [176], О.С.Михайлової (ідіостиль Є.Євтушенка в аспекті теорії мотивації) [146] та ін.

Українська художня література кінця ХХ – початку ХХІ ст. (і проза, і поезія) фіксує мотиваційні процеси у мовленні, що виявляється також і у різнофункціональному використанні МЗС. Беззаперечно, художній текст має специфіку в аспекті реалізації мотиваційних відношень (інформативно-текстотвірний та експресивний потенціал), це потребує спеціального лінгвістичного аналізу. Випадки актуалізації відношень лексичної та структурної мотивації (мотиваційно зв'язані слова) у текстах сучасної української художньої літератури у функціональному аспекті ще не були об'єктом лінгвістичного опрацювання. Цим і зумовлюється актуальність теми пропонованого дослідження.

Мета дослідження: виявити і пояснити функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті, що передбачає аналіз інтенсивності актуалізації мотиваційних відношень у тексті та визначення текстотвірного та стилетвірного потенціалу мотиваційно зв'язаних слів.

Матеріалом для дослідження послужили тексти української художньої літератури (поетичні і прозові) кінця ХХ – початку ХХІ ст., зокрема таких авторів, як Юрій Андрухович, Софія Андрухович, Олександр Ірванець, Оксана Забужко, Сергій Пантюк, Ірен Роздобудько, Ірена Карпа, Юрко Покальчук, Валерій Шевчук, Любко Дереш, Сергій

Жадан, Марія Матіос, Анатолій Мойсієнко, Любов Голота, Наталка Сняданко, Марина Павленко, Петро Поліщук, Людмила Солончук та ін. Загальна кількість проаналізованих мотиваційних зчеплень – 1675, з них поетичних – 785, прозових – 890.

Автор висловлює щирю вдячність науковому редактору – Наталії Андріївні Цимбал, кандидату філологічних наук, професору, завідувачу кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та рецензентам: доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри української філології Хмельницького національного університету; Світлані Андріївні Шуляк – доктору філологічних наук, професору кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; Юлії Іванівні Фернос – кандидату філологічних наук, доценту кафедри української та іноземної мов Уманського національного університету садівництва.